

VERVANGINGSWAARDETHEORIE; BEDENKINGEN OVERDACHT

door Drs. J. G. Groeneveld

„De affiniteit tot de vervangingswaardeleer heeft tot gevolg dat zij schijnbaar alle kritiek overleeft, niet door die kritiek te weerleggen, doch door haar te negeren.”¹⁾

Inleiding

Het zal geen verbazing wekken dat dit citaat reacties oproept. Niet op zich zelf. Niet om te „bewijzen” dat de vervangingswaardetheorie niet slechts schijnbaar leeft; ontwikkelingen in praktijk en theorie spreken voor zich. Ook niet om Van Kampen te wijzen op discussies die hij zeker kent. Zeker niet om te ontkennen dat affiniteit de rede vervangt. Wèl omdat zwijgen, wanneer er aanleiding tot spreken is, zou kunnen worden uitgelegd als Van Kampen’s gelijk: hij zou het niet hebben, hij zou het krijgen.

Bovenstaand citaat mag dus niet verhinderen dat wij aanknopen bij enkele punten, die Klaassen in zijn nog recente proefschrift²⁾ ten aanzien van de vervangingswaardetheorie naar voren brengt. Het betreft tweemaal correcties op de theorie zoals de meesten die zullen kennen. Het eerste punt is dan dat van de verhouding tussen de begrippen van vervangingswaarde, directe opbrengstwaarde en indirecte opbrengstwaarde. Het tweede punt heeft betrekking op de functie die Klaassen aan de normale voorraad geeft. Met het derde punt bedoelt Klaassen geen wijziging op de theorie aan te geven. Het betreft dan zijn kritisch commentaar op de rentabiliteitsvoorstelling, waartoe de vervangingswaardetheorie volgens hem zou kunnen leiden.

Directe opbrengstwaarde, indirecte opbrengstwaarde, vervangingswaarde

Op bladz. 18 e.v. van zijn boek onderzoekt Klaassen de verhouding tussen deze waardebegrippen. Als uitgangspunt kiest hij zich de bekende stelling dat, indien de vervangingswaarde van een goed lager is dan de opbrengstwaarde, de vervangingswaarde als „de” waarde wordt aangemerkt. „Opgemerkt zij dat met het bovenstaande slechts is betoogd dat de waarde niet HOGER kan zijn dan de vervangingswaarde. Dat de waarde niet LAGER kan zijn dan de vervangingswaarde, is echter nog niet aangetoond.”

Reeds op het eerste gezicht doet zo’n uitspraak vreemd aan. Immers, opbrengstwaarde en vervangingswaarde zijn de limitatieve opsomming van waarderingsmogelijkheden in de vervangingswaardetheorie. In de literatuur is de verhouding tussen beide waardebegrippen en de conclusie dat de laagste van beide bepalend is voor „de” waarde van het goed, al eerder ter discussie gesteld. Als resultaat daarvan geldt dat, ook als de vervangingswaarde hoger is dan de opbrengstwaarde, de eerste bepalend kan zijn voor „de” waarde, namelijk als vervanging van het goed desondanks rationeel is. In de continuïteit geldt de vervangingswaarde. Klaassen echter onderzoekt wat het geval zal zijn bij zulke waardeverhoudingen indien voortgezette produktie niét rationeel is. Daarbij gaat hij er

van uit dat de direkte opbrengstwaarde lager is dan de indirecte opbrengstwaarde van de produktiemiddelen. In zo'n situatie zullen de duurzame produktiemiddelen niet worden vervangen en verdient geleidelijke liquidatie de voorkeur boven realisatie van de directe opbrengstwaarde. De duurzame produktiemiddelen „dienen derhalve bij de bepaling van de opgeofferde waarde tegen opbrengstwaarde te worden gewaardeerd”⁷³).

Klaassen vervolgt dan met er op te wijzen dat volgens J. L. Mey „de duurzame produktiemiddelen DAN (curs: GR.) tegen de opportunity cost moeten worden gewaardeerd”⁷⁴). In Klaassen's interpretatie houdt dat in dat gewaardeerd wordt „tegen de opbrengst die zou worden behaald in de meest winstgevende niet-gekozen aanwendingsrichting”⁷⁵). Hij gaat verder: „O.i. zal deze waardering in veel gevallen overeenkomen met de directe opbrengstwaarde”⁷⁶). Waarna Klaassen concludeert: „Dan is dus niet de hoogste van de twee opbrengstwaarden maar de laagste bepalend voor de opgeofferde waarde”⁷⁷). Als enig motief voor deze verreichende conclusie geeft Klaassen zijn verwijzing naar J. L. Mey. De laatste stelt „dat de bedrijfshuishouding zich bij aanwending van voor haar ONVERVANGBARE (curs: Gr.) goederen (bij Klaassen ging het allerm minst om onvervangbare goederen; Gr.) zal richten naar de opbrengst in de belangrijkste alternatieve aanwendingsmogelijkheid”⁷⁸). J. L. Mey baseert zich bij deze uitspraak op „de bekende regel van de algemene waardetheorie” dat de waardeoordelen worden gevormd „op basis van het afhankelijke nut”⁷⁹). Bij hem leidt dat tot de vraag welk inkomen er door de opoffering van die goederen verloren gaat. Men raakt dan inderdaad al gauw in een benadering van alternatieve aanwendungen. Echter in de vervangingswaardetheorie gaat het heel anders toe: de welvaartsafhankelijkheid blijkt uit de beste (niet de second-best) aanwendingsmogelijkheid. Indien een goed wordt geruild, kan de bezitter zich in het bezit daarvan herstellen door opoffering van de vervangingswaarde. De opbrengstwaarde wordt dan door de vervangingswaarde naar de achtergrond verdrongen. De vervangingswaarde mist die potentie wanneer vervanging irrationeel of onmogelijk is. Het alternatieve spel tussen vervangingswaarde en opbrengstwaarde zal dan in het voordeel van de laatste uitvallen. Dat feit kan geen reden vormen om de gedachte van welvaartsafhankelijkheid te ruilen voor die van alternatieve aanwending.

De functie van de normale voorraad

Op bladz. 42 e.v. behandelt Klaassen de gevolgen van fluctuaties in de voorraad-omvang voor de winst- en vermogensbepaling. Hij constateert dan: „Zodra men de veronderstelling van onmiddellijke vervanging loslaat, wordt het noodzakelijk expliciet aan te wijzen middels welke aankooptransactie de vervanging van de bij de ruil opgeofferde produktiemiddelen plaatsvindt. Dit kan geschieden door de introductie van een normale voorraadomvang van een produkt of produktiemiddel. Tevens wordt met behulp daarvan bepaald TEGEN WELKE PRIJS de werkelijke vervanging plaatsvindt”⁸⁰).

In de vervangingswaardetheorie wordt het transactie-resultaat bepaald door vergelijking van opbrengst met kostprijs op het moment van de ruil, waarbij de kostprijs in het algemeen zijn voorstelling vindt in de vervangingswaarde van het ruilobject. In die constructie van de vervangingswaardetheorie staat het waarde-

ringsmoment centraal en niet het vervangingsmoment. In die constructie is een veronderstelling van „onmiddellijke vervanging” overbodig; het loslaten daarvan kan, evenmin als hantering, gevolgen hebben voor de vaststelling van het transactieresultaat wanneer, zoals dat in de vervangingswaardetheorie het geval is, via het ruilmoment van het vervangingsmoment is geabstraheerd. Het kan dus ook niet de gevolgen hebben die Klaassen in een cijfervoorbeeld aanwijst als te zijn veroorzaakt door manipulatie met de omvang van de normale voorraad:

„De werkelijke vervangingswaarde van de op t_1 verkochte goederen zou dan niet voor alle goederen f 1,50 per stuk zijn, maar zou voor 30 stuks f 0,80 per eenheid bedragen en voor 20 stuks f 1,50 per stuk bedragen”⁶⁾.

In de vervangingswaardetheorie heeft de normale voorraad als functie gekregen te onderscheiden tussen voorraadresultaten enerzijds en anderzijds herwaarderungen, als wijzigingen in vermogensomvang, welke niet tot het resultaat bijdragen, beide veroorzaakt door waardewijzigingen van de betreffende goederen. Klaassen verruimt die functie door haar behalve voor het perioderesultaat ook van invloed te verklaren voor het transactieresultaat. Dat heeft de volgende gevolgen:

- In het perioderesultaat valt het voorraadresultaat als zodanig weg: het voorraadresultaat wordt tot transactieresultaat. De moeilijkheid die ontstaat wanneer aan het einde van een periode een manco-voorraad bestaat laat Klaassen onopgelost. Hij volstaat met de vermelding dat de onderneming over het manco „een bijzonder prijsrisico”) loopt.
- Het transactieresultaat wordt niet meer bepaald aan de hand van de vervangingswaarde maar aan de hand van een historische of toekomstige prijs; op één moment worden identieke goederen verschillend gewaardeerd.
- Een systeem is ontstaan waarbij de vervangingswaarde alleen nog voor de voorraadwaardering van betekenis is.

We zijn dan inmiddels ver verwijderd van wat men onder de vervangingswaardetheorie pleegt te verstaan. Klaassen beseft dat ook wel als hij verwijst naar „de aanhangers” van de vervangingswaardetheorie: „Zij beschouwen de afwijking tussen de betaalde vervangingsprijs en de prijs op het moment van de ruil van de te vervangen goederen, als een resultaat dat kan worden toegeschreven aan vervroegde of uitgestelde vervanging”⁸⁾. Met dit citaat refereert hij aan een alternatieve oplossing voor het probleem van niet-onmiddellijke vervanging. Nu hij ondanks deze alternatieve mogelijkheid toch uitgaat van de NOODZAAK expliciet aan te wijzen middels welke aankooptransactie vervanging plaatsvindt, zou hij, voor wat in principe een voorkeur is, een onontkoombare argumentatie moeten geven.

Die argumentatie wil hij ontleen aan instandhoudingscriteria volgens welke het nodig is bij de winstbepaling met de werkelijke vervangingskosten rekening te houden. Die instandhoudingscriteria zijn immers „juist bedoeld om het nakomen van de vervangingsverplichting via de periodekosten mogelijk te maken”⁹⁾.

Echter ook in de bekende versie van de vervangingswaardetheorie wordt met de vervangingsverplichting rekening gehouden. In feite gebeurt er bij Klaassen niets anders dan dat het voorraadresultaat in de kostprijs wordt verwerkt. Hoewel dat alles is, moet men daar toch niet te gering over denken, omdat:

- In de bepaling van het transactieresultaat volgtijdelijke en gelijktijdelijke vergelijkingen beide een rol gaan spelen,

- de kostprijs zich vaak pas achteraf zal laten vaststellen, namelijk in al die gevallen waarin een surplus-voorraad van onvoldoende omvang is om aan de verkochte hoeveelheid tegemoet te komen,
- de onderneming in al die gevallen waarin een kostprijs op het ruilmoment ontbreekt, zich op dat moment geen oordeel kan vormen over de rationaliteit van de ruil.

Rentabiliteitsbeoordeling in een bijzonder geval van technologische ontwikkeling

Als derde punt resteert nog dat van de informatiewaarde van het rentabiliteitscijfer. Klaassen is van mening „dat dit rentabiliteitscijfer weinig zegt ingeval van technologische ontwikkelingen, waarbij nieuwe typen produktiemiddelen beschikbaar komen die een besparing op de complementaire kosten opleveren. In dat geval wordt namelijk volgens de theorie de kostprijs van de produkten bepaald door de kosteneigenschappen van de beste produktiemiddelen. De ruilwinst zal even hoog zijn, ongeacht of men voor de produktie gebruik maakt van enigszins verouderde of van nieuwe produktiemiddelen. De besparing op de complementaire kosten die met het gebruik van nieuwe typen wordt bereikt, zal aanleiding geven tot het verlagen van de vervangingswaarde van de oude produktiemiddelen. Door hetzelfde transactieresultaat te relateren aan een geringer eigen vermogen wordt de getoonde rentabiliteit op het eigen vermogen gunstiger naarmate men relatief meer, of sterker verouderde produktiemiddelen heeft. Zodra echter de verouderde machines worden vervangen door moderne typen, zal het geïnvesteerde vermogen stijgen, en ceteris paribus de rentabiliteit op het eigen vermogen slechter worden. Dit effect doet o.i. ernstig afbreuk aan de bruikbaarheid van het gegeven over de rentabiliteit van het eigen vermogen, zowel voor vergelijking in de tijd als voor bedrijfsvergelijking⁹⁹⁾. Tot zover Klaassen.

Om geheel met Klaassen in de pas te blijven lopen, moet worden uitgegaan van een situatie waarin de werkelijke voorraad steeds gelijk is (geweest) aan de normale voorraad. Immers voorafgaand aan de al geciteerde passage schrijft hij dat „in de vervangingswaardetheorie wordt aangenomen dat de transactiewinst het verteerbaar inkomen van de onderneming weergeeft, voorzover de onderneming gedurende de verslagperiode een normale voorraad heeft aangehouden¹⁰⁰⁾.

Met dit laatste citaat wordt over het hoofd gezien dat ook op een normale voorraad een voorraadresultaat kan ontstaan. Het uitkeerbaar inkomen zal mede door dit resultaat worden beïnvloed, waardoor tegelijkertijd het rentabiliteitscijfer wordt beïnvloed.

Het is om deze laatste reden dat wij in eerste instantie zullen nagaan, welke effecten mogen worden verwacht van een periodieke verslaggeving. Zonder zo'n periode-indeling, dus met een verlies op voorraden in dan dezelfde periode van invloed op het totale perioderesultaat, is de weergegeven opvatting bij voorbaat kansloos.

Periode-indeling

De periode-indeling die bij de verslaglegging wordt gevolgd, brengt een zekere willekeur met zich mee. De kritiek van Klaassen op de rentabiliteitsvoorstelling

van de vervangingswaardetheorie is alleen denkbaar als gevolg van die willekeur.

Verslaglegging over begrensde perioden kan betekenen dat bepaalde gevolgen van ontwikkelingen in de verslagperiode, tot de verslaglegging over die periode beperkt blijven. De technologische ontwikkeling die hier aan de orde is, zal in de ene periode een verlies op voorraden veroorzaken, en blijft in de volgende periode, wat dat betreft, zonder gevolgen voor het Resultaat. Een gevolg waarvan de invloed wel merkbaar kan zijn in de opvolgende periode, is dat van de verminderde waarde van het produktiemiddel. Het is echter de vraag of, zoals Klaassen zegt, een vermindering van het geïnvesteerde Eigen Vermogen daar steeds mee verband moet houden. Als het verlies ten laste van de Reserves wordt gebracht, zal dat het geval zijn. Als daarentegen het Resultaat over de lopende periode toereikend was om aan dit verlies tegemoet te komen, behoeft een daling van het geïnvesteerde Eigen Vermogen niet op te treden, en zal het door Klaassen bekritiseerde verschijnsel, van een te gunstig rentabiliteitscijfer bij een voortgezet gebruik van de verouderde machines, zich niet voordoen.

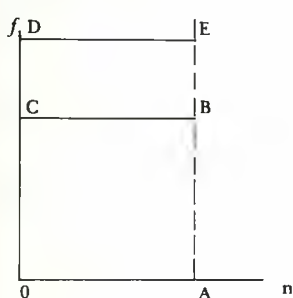
Een argument om dit verlies, zo mogelijk, niet ten laste van de Reserves te brengen, ontlene we aan het argument dat bij de zogenaamde inhaalafschrijvingen wordt gehanteerd om dat wel te doen. De redenering is dan dat inhaalafschrijvingen een verlies zijn op de achterliggende werkeenheden, uit perioden waarin de Reserves zijn gevormd. In ons geval heeft het verlies echter betrekking op nog aanwezige voorraden. In dat licht zal het verlies dan ook in eerste instantie ten laste van het Resultaat van de lopende periode moeten worden gebracht.

Samenvattend moet worden vastgesteld dat het Klaassen-effect zich niet kan voordoen in de periode waarin de technologieverbetering optreedt. Immers in die periode ontstaat het verlies door waardedaling, zodat van een gelijk resultaat als bij de gebruiker van uitsluitend nieuwe produktiemiddelen geen sprake is. Het effect kan zich in een volgende periode voordoen, namelijk voorzover het verlies ten laste van de Reserves werd gebracht, voor welke handelwijze naar onze mening geen specifieke argumenten pleiten. In het laatste geval leidt de willekeur van de periode-indeling er toe, dat bij een partiële beschouwing, van de opvolgende periode alleen, het geleden verlies buiten zicht blijft, terwijl een gunstige rentabiliteit over de verslagperiode blijkt.

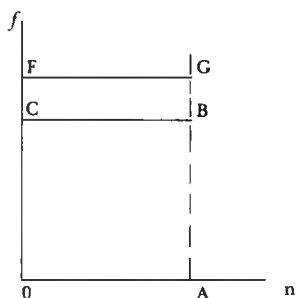
De vraag moet dan worden gesteld of de getoonde rentabiliteit een TE gunstig beeld geeft. Het antwoord moet natuurlijk zijn dat, als de grondslagen van vermogens- en winstbepaling correct zijn, een niet-representatieve rentabiliteitsvoorstelling onmogelijk is: het verlies is geaccepteerd, het geïnvesteerde Eigen Vermogen is gedaald. Het enige leed dat nog geleden moet worden, is dat van het herstel van de Reserves. De gunstige rentabiliteit gaat dan gepaard met winsthoudingen (het op andere wijze aantrekken van Vermogen wordt hier buiten beschouwing gelaten). Juist door de noodzaak van voorziening in nieuwe middelen, nodig om bij vervanging de achterstand van verouderde produktiemiddelen op te heffen, is het ook niet zo dat relatief van een te gunstige voorstelling van zaken sprake is. De „te” gunstige voorstelling van de rentabiliteit gaat gepaard met de noodzaak tot herstel van het oude niveau van het geïnvesteerde Eigen Vermogen. Het zou wel heel bijzonder zijn als die noodzaak, in uitkeringsbeleid, of in een nieuw beroep op de vermogensmarkt, niet tot het beeld van de onderneming zou bijdragen. We komen dan op het terrein van de financiering met de vraag welke strategie te verkiezen zou zijn. Zonder een algemene regel te stellen, willen we

onze twijfel naar voren brengen ten aanzien van een oplossing waarin een gunstiger rentabiliteit gepaard gaat met meerdere winstinhouding. Zo deze oplossing dan ook niet verkozen wordt, keren we terug naar onze aanvankelijke voorkeur het verlies te brengen ten laste van het Resultaat van de periode waarin de technologie zich wijzigt, waarna de situaties van ondernemingen die verouderde, resp. nieuwe produktiemiddelen gebruiken, ook uit rentabiliteitsoverwegingen volledig parallel lopen.

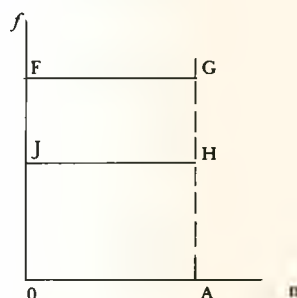
In het bovenstaande zijn we er van uitgegaan dat de waardedaling ten gevolge van deze technologische ontwikkeling tot een verlies moet leiden. In het navolgende zullen we onderzoeken of dat steeds zo is. Daartoe schetsen we eerst de door Klaassen aangeduide situaties voor en na de beschikbaarheid van het nieuwe type II.

Type I
oude situatie

Type II

Type I
nieuwe situatie

waarbij

OA = gebruiksduur van type I zowel als van type II

OABC = afschrijvingen type I oude situatie

= afschrijvingen type II

BCDE = FGHJ = complementaire kosten veroorzaakt door het gebruik van type I

BCFG = complementaire kosten veroorzaakt door het gebruik van type II

OAHJ = resterende afschrijvingen type I nieuwe situatie

Deze voorstelling berust op de volgende veronderstellingen:

- de jaarlijkse productieomvang is constant
- de complementaire kosten zijn jaarlijks constant
- de aanschafwaarde van type I is gelijk aan die van type II
- de restwaarde van type I is gelijk aan die van type II
- de complementaire kosten van type I zijn twee maal die van type II

Als gevolg van de eerste twee veronderstellingen is de economische gebruiksduur gelijk aan de technische levensduur. De laatste is voor type I en II gelijk.

Vervolgens onderzoeken we of bij de door Klaassen veronderstelde gelijkheid van werkelijke en normale voorraad een verlies optreedt.

Hoewel bij duurzame produktiemiddelen zo'n gelijkheid tussen beide voorraadhoeveelheden misschien niet zo voor de hand ligt, kan om die gelijkheid te bewerkstelligen, worden uitgegaan van een harmonisch opgebouwd machinepark. Zoals bekend is er in dat geval geen sprake van uitgestelde vervanging. In het volgende cijfervoorbeeld is van die constructie gebruik gemaakt.

	Type I	Type II
Aanschafwaarde	f 800,—	f 800,—
Restwaarde	nihil	nihil
Gebruiksduur	4 jaar	4 jaar
normale produktieomvang/jaar	1000 st.	1000 st.
complementaire kosten/jaar	f 100,—	f 50,—

		Periode I		Periode II		Periode III		Periode IV		Periode V		Periode VI		
Machine Type	Machine nummer	Begin	Einde	Begin	Begin Na intro- ductie Type II	Einde	Begin	Einde	Begin	Einde	Begin	Einde	Begin	Einde
I	1	200	0											
I	2	400	200	200	150	0								
I	3	600	400	400	300	150	150	0						
I	4	800	600	600	450	300	300	150	150	0				
I	5			800	600	450	450	300	300	150	150	0		
II	1						800	600	600	400	400	200	200	0
II	2								800	600	600	400	400	200
II	3										800	600	600	400
II	4												800	600
Afschrijvingen		800				600	650		700		750		800	
Investeringsen				800		800		800		800		800		
Nadeel				500										
= Tekort*						200	150		100		50			

* buiten beschouwing wordt gelaten de mogelijkheid om door nieuw aan te trekken vermogen in dit tekort te voorzien.

Wat we in dit cijfervoorbeeld zien, is dat zich inderdaad een verlies op de aanwezige voorraad voordoet. Het feit dat de aanwezige voorraad steeds gelijk is aan de normale voorraad, helpt daaraan niet. Integendeel, juist naarmate vervanging van duurzame produktiemiddelen meer wordt uitgesteld, zal aan het verlies door waardedaling worden ontkomen. Ter illustratie daarvan kan, gebruik makend van de cijfers uit het vorige voorbeeld, worden uitgegaan van een situatie waarin de aanschaf van duurzame produktiemiddelen simultaan plaatsvindt:

		Periode I		Periode II		Periode III		Periode IV		Periode V	
Machine Type	Machine nummer	Begin	Einde	Begin	Einde	Begin	Einde	Begin	Einde	Begin	Einde
I	1	800	600	600	400	400	200	200	0		
I	2	800	600	600	400	400	200	200	0		
I	3	800	600	600	400	400	200	200	0		
I	4	800	600	600	400	400	200	200	0		
II	1									800	600
II	2									800	600
II	3									800	600
II	4									800	600
Afschrijvingen		800		800		800		800			
Investeringen										3200	

In deze tabel is verondersteld dat type II zich juist aan het einde van periode IV als vervangingsmogelijkheid voordoet. Dat is op het moment dat het manco zijn maximale omvang heeft bereikt. Uit de tabel blijkt dat dan geen nadeel ontstaat. Is echter, bij simultane aanschaf, de werkelijke voorraad gelijk aan de normale voorraad, dan bedraagt in dit voorbeeld het nadeel door deze technologische ontwikkeling f 800,-. Met andere woorden, naarmate de werkelijke voorraad de normale voorraad benadert, zien we een nadeel ontstaan en groter worden. Alleen als de waardedaling optreedt op het moment waarop, bij simultane aanschaf, de produktiemiddelen zullen worden vervangen, zal zo'n nadeel achterwege blijven.

Bij de cijfervoorbeelden hebben we het verlies met een neutrale term een nadeel genoemd. Daarmee werd vooruitgelopen op de vraag of het nadeel, dat in de door Klaassen beschreven situatie onafwendbaar is, wel steeds een verlies oplevert. Indien dat niet steeds het geval is, zou onze conclusie in de paragraaf over de periode-indeling - dat de situaties van gebruikers van oude, respectievelijk nieuwe produktiemiddelen qua rentabiliteit vergelijkbaar zijn - zijn algemene geldigheid verliezen. We refereren aan dit onderscheid nu we willen vaststellen of we met de acceptatie van het verlies niet voorbarig zijn geweest. Dat zou met name het geval zijn als de waardedaling, in plaats van ten laste van het Resultaat, ten laste van de „Herwaardering” zou kunnen worden gebracht.

Herwaardering

In het algemeen is het in de vervangingswaardetheorie zo, dat waardeveranderingen van de normale voorraad zich afspelen in de sfeer van de „Herwaardering”. Waardeveranderingen op niet-normale voorraden zullen leiden tot winst of verlies. Op deze regel geldt als uitzondering dat een waardedaling op de normale voorraad toch tot verlies leidt, voorzover de eerder gevormde „Herwaardering” van onvoldoende omvang blijkt om aan de waardedaling tegemoet te komen. Dit verlies is wel ontkend voor het geval waarin economisch adequate vervanging tegen de gedaalde waarde mogelijk blijkt.

Deze regel schijnt Klaassen in de kaart te spelen, ware het niet dat deze regel van de vervangingswaardetheorie in origine is gebaseerd op de veronderstelling

van identieke vervanging. Dat hoeft overigens niet te betekenen dat geen enkele vorm van niet-identieke vervanging aanleiding kan zijn de waardedaling ten laste van de „Herwaardering” te brengen. In het zojuist gereleveerde geval, waarin economisch adequate vervanging tegen een lagere vervangingswaarde mogelijk is, zal daar geen bezwaar tegen zijn. In de situatie die wij op het oog hebben, bestaat die mogelijkheid echter niet. De vervanging vereist dan niet minder middelen maar evenveel middelen als waren aangewend vóór de waardedaling zich voordeed. Een aantasting van de „Herwaardering” impliceert in ons geval dus een noodzaak om de omvang van het geïnvesteerde Eigen Vermogen weer te herstellen tot op het oude niveau. In die zin zouden de gevolgen identiek zijn aan die, welke ontstaan als de waardedaling, wel als verlies, op de Reserves in mindering worden gebracht. Zoals al eerder ten aanzien van de Reserves, vinden wij dit naast een principiële reden een praktische reden om de „Herwaardering” in tact te laten.

Het onderscheid tussen werkelijke en normale voorraad is er gewoonlijk een van kwantitatieve aard. Behalve in de eerder aangeduide situatie, waarin ook op de normale voorraad een verlies kon worden geconstateerd, ontstaan voorraadsresultaten door speculatieve posities. In ons voorbeeld hebben we gezien dat, ook als de omvang van de werkelijke voorraad gelijk is aan die van de normale, toch een nadeel ontstaat. Als oorzaak geldt dan niet een manco-positie, maar integendeel, de nog aanwezige werkelijke voorraad.

Als de werkelijke en de normale voorraad gelijk in omvang en identiek zijn, treedt zo'n nadeel niet op. Na vastgesteld te hebben dat het wél optreedt, en dat ondanks het feit dat de werkelijke en de normale voorraad in omvang gelijk zijn verondersteld (zie ons eerste cijfervoorbeeld), resteert slechts als mogelijkheid dat ze kwalitatief niet identiek zijn. Door die ongelijkheid kan de waardedaling van de werkelijke voorraad niet worden geïdentificeerd met een waardedaling van de normale voorraad. En ook dat is een principiële reden om de waardedaling niet op de „Herwaardering” in mindering te brengen. Die mogelijkheid staat immers alleen open voor waardedalingen van de normale voorraad. De conclusie moet zijn, dat het geconstateerde nadeel op het in gebruik zijnde produktiemiddel inderdaad in een verlies resulteert.

Besluit

In het voorgaande zijn we op drie verschillende punten, de vervangingswaardetheorie betreffende, wat dieper ingegaan. Naar aanleiding van de eerste twee moeten we vaststellen, dat het kennelijk niet meevalt om de vervangingswaardetheorie te „verbouwen”. Tenminste niet als we als eisen stellen dat het framework ook na de reconstructie hechte verbindingen toont, en we bovendien een beter instrument hebben verkregen voor inzicht en handelen. Dat is enerzijds ontmoedigend, anderzijds bemoedigend.

Ten aanzien van het eerste punt - waarbij de waardeverhoudingen zo zijn gekozen dat geleidelijke liquidatie de voorkeur geniet boven vervanging van het gevalueerde produktiemiddel - lijkt bij ons de theoretische consequentie misschien wel voorrang te krijgen boven een praktisch belang. De specifieke situatie waarin Klaassen, gebruik makend van J. L. Mey, de indirecte opbrengstwaarde

laat plaats maken voor de directe opbrengstwaarde, lijkt geëigend voor een alternatieve beschouwingswijze. Immers, slechts dan is, bij ontstentenis van de vervangingswaarde, een positief transactieresultaat mogelijk. De rationaliteit van het nog voortgezet gebruik van het produktiemiddel zou daarin tot uiting kunnen komen. Dan wordt echter voorbijgegaan aan de aanvankelijke beslissing over de wenselijkheid van voortzetting van dit produktieproces, waarbij in Klaassen's geval van vervangbare goederen - vervangingswaarde en indirecte opbrengstwaarde met elkaar werden vergeleken. Als uitkomst van die vergelijking werd gekozen voor liquidatie. Voortzetting bleek niet rationeel. Een positief transactieresultaat valt dan moeilijk te rijmen met een beslissing de produktie te staken. Het is geen opportunisme om geen transactiewinst te tonen, het zou onwaarschijnlijk zijn dit wel te doen, nadat het produktiemiddel middels zijn gedaalde waarde al verliesgevend bleek te zijn en geleidelijke liquidatie een juiste maatregel is.

Dat met de tweede verbouwing, de functie van de normale voorraad betreffende, per saldo het praktisch belang evenmin is gediend, kan worden afgeleid uit de conclusies die al eerder werden gegeven. De voor sommigen attractieve gedachte dat de vervangingswaardetheorie zo zou kunnen worden omgevormd, dat bij de bepaling van de transactieresultaten met werkelijke prijzen zou kunnen worden gewerkt, blijkt een illusie te zijn. De gevolgen van zo'n ingreep treden met name aan de dag bij beoordelingen en beslissingen die niet, zoals bij het opstellen van de jaarrekening, achteraf, maar die op het ruilmoment zelf moeten plaatsvinden. De gevolgen van die ingreep blijken dan evenzovele belemmeringen op te leveren.

Het derde punt hebben we niet op zijn merites hoeven te beoordelen. Daar was „slechts” sprake van kritiek. Kritiek die overigens aanleiding was voor een meer gedetailleerd onderzoek naar de gevolgen die deze soort van technologiewijziging heeft voor waarde en winst. Onze analyse heeft ons tot de volgende conclusies geleid:

- De waardedaling van een produktiemiddel, die niet het gevolg is van een lagere vervangingswaarde van het vervangende produktiemiddel met gelijke capaciteit, mag niet ten laste van de „Herwaardering” worden gebracht;
- De normale voorraad wordt kwalitatief bepaald door het vervangende produktiemiddel;
- Omdat de invloed van deze soort van technologische ontwikkeling beperkt blijft tot het resultaat, waarbij de „Herwaardering” buiten beschouwing moet blijven, kan worden ingestemd met de vorming van een voorziening voor deze verliezen, zoals we dat in de praktijk kunnen waarnemen.

Literatuur:

- 1) L. van Kampen, „Vervangingswaarde: heden en verleden”, *Ekonomies bulletin* (Fakulteitsblad aan de economische fakulteit van de Vrije Universiteit te Amsterdam) No. 6, april 1976, blz. 5.
- 2) J. Klaassen, De vervangingswaarde, theorie en toepassing in de jaarrekening, Alphen aan den Rijn, 1975
- 3) J. Klaassen, t.a.p. bladz. 19
- 4) J. L. Mey, „De waardetheorieën en de bedrijfshuishouding”, *Vijftig jaar MAB*, Purmerend, deel I, bladz. 38.
- 5) Klaassen, t.a.p. bladz. 42
- 6) Klaassen, t.a.p. bladz. 43/44
- 7) Klaassen, t.a.p. bladz. 43
- 8) Klaassen, t.a.p. bladz. 44
- 9) Klaassen, t.a.p. bladz. 173/174
- 10) Klaassen, t.a.p. bladz. 171
- 11) Klaassen, t.a.p. bladz. 11